

Vraag en antwoord Eikenprocessierups met betrekking tot:

1. Biologie, ecologie
2. Verspreiding
3. Gezondheidsaspecten
4. Behandeling van klachten
5. Hoe klachten te voorkomen
6. Gedragsadviezen
7. Risico's voor dieren
8. Bestrijdingsmethoden
9. Hoe als particulier te handelen
10. Wettelijke verplichtingen t.a.v. bestrijding
11. Waar informatie te verkrijgen

1. Biologie, ecologie

1.1 Wat is de eikenprocessierups?

De eikenprocessierups (*Thaumetopoea processionea* Linnaeus (1758)) is een behaarde rups die in de maanden mei, juni en juli op eikenbomen in de provincies Limburg, Noord-Brabant, Gelderland en Utrecht voor kan komen. De rupsen gaan groepsgewijs, in processie, op zoek naar voedsel – eikenbladeren - in de toppen van de bomen.

1.2 Waar leeft de eikenprocessierups?

De eikenprocessierups komt oorspronkelijk uit Midden-Europa. De rups heeft zich, vermoedelijk onder invloed van klimaatsverandering, ook in Nederland gevestigd. Zoals de naam al aangeeft leeft hij vooral op eikenbomen (voornamelijk de zomereik). Maar je kunt de rups ook aantreffen op andere boomsoorten zoals de beuk, berk en Amerikaanse en Moeraseik.

Vooraf bij warmere en droge voorjaarsomstandigheden gedijt de rups goed.

1.3. Hoe is de eikenprocessierups te herkennen?

De jonge rupsen hebben een oranje kleur, als ze in april uit hun eitjes komen. Als ze volgroeid zijn, verandert de kleur in grijsgraauw met lichtgekleurde zijden. De rupsen kunnen ongeveer 3 cm. groot worden.

De eikenprocessierupsen leven in groepen bijeen en maken op de stammen of dikkere takken grote nesten. Dit gebeurt vooral aan de zonnige zuidkant van de eikenbomen. De nesten bestaan uit een dicht spinsel van vervellingshuidjes, met (brand)haren en uitwerpselen. Vanuit hun nesten gaan de rupsen 's nachts in processie op zoek naar voedsel: de eikenbladeren. Soms met als zichtbaar gevolg kaalgevreten eikenbomen.

1.4 In welke stadia komt de eikenprocessierups voor?

De eikenprocessierups is de larve van de nachtvlinder die haar eitjes in de maand augustus in de toppen van de eikenbomen legt. De eitjes overwinteren daar. Eind april of begin mei komen de rupsen uit de eitjes. Dan ondergaan de rupsen een vijftal vervellingen, waarna ze in juli volgroeid zijn. Vervolgens verpoppen de rupsen zich in juli tot vlinder. Van eind juli tot eind augustus vliegen de vlinders uit (vrouwtjes 5 tot 20 km, mannetjes verder), ondertussen zetten de vrouwtjes hun eitjes af, waaruit volgend voorjaar weer jonge rupsen komen.

ONTWIKKELINGS-STADIUM	PERIODE	MATE VAN ONGEMAK
Het ei-stadium	Tot half april	Beperkt ongemak*
De jonge rupsen	Half april tot half mei	Beperkt ongemak*
De volgroeide rupsen	Half mei tot eind juni	Veel ongemak (door de haren van de rupsen)
Het pop-stadium	Half juni tot eind augustus	Ongemak (door brandharen in lege nesten)
De vlinder	Augustus tot half september	Ongemak (door haren in de lege nesten)
Het ei-stadium	September tot half april	Beperkt ongemak*

* als gevolg van de aanwezigheid van brandharen in oude nesten (5-7 jaar)

1.5 Wanneer verschijnen de brandharen?

Het venijn van de eikenprocessierups schuilt in de aanwezigheid van de vele microscopisch kleine brandharen op de rups, die in de maanden mei-juli vanaf het derde larvale stadium naast de normale beharing verschijnen en die een actief verdedigingsmechanisme voor de soort vormen.

1.6 Hoeveel brandharen heeft een rups?

Een volgroeide rups heeft circa 700.000 brandharen.

1.7 Hoe groot zijn de brandharen van de rupsen?

De brandharen zijn ongeveer 0,2 tot 0,3 millimeter lang.

1.8 Hoe zien de brandharen er uit?

De brandharen zijn pijlvormig met weerhaakjes, die gemakkelijk de oppervlakkige lagen van de huid, ogen en bovenste luchtwegen kunnen binnendringen.

1.9 Kunnen de eitjes overleven?

Wanneer de eitjes in augustus hoog in de boom afgezet worden door de vrouwtjes worden ze bedekt met een bruine "kitlaag" vermengd met haren van het achterlijf. Op deze wijze zijn ze goed gecamoufleerd en nauwelijks van de schors te onderscheiden. Uit onderzoek is gebleken dat de eitjes zeer lage temperaturen gemakkelijk kunnen doorstaan.

1.10 Waar leven de rupsen van?

Al voor het uitlopen van de eikenbladeren komen de rupsen tevoorschijn. Deze eikenbladeren zijn hun voornaamste voedingsbron. Bij een gebrek aan voedsel kan het voorkomen dat ze hun voedsel zoeken bij andere boomsoorten zoals de berk, beuk en Amerikaanse en Moeraseik.

1.11 Hebben de rupsen natuurlijke vijanden?

In het algemeen worden de rupsen in Nederland tot dusverre niet in hun bestaan of overleven bedreigd. De natuurlijke vijanden van de rupsen, sluipwespen en -vliegen, kunnen zich onvoldoende ontwikkelen.

2. Verspreiding

2.1 In welke gebieden van Nederland komt de eikenprocessierups voor?

Vanaf 1989 heeft de rups zich gevestigd in Nederland. In het verleden kwam de eikenprocessierups in Nederland met name voor in het zuiden van Noord-Brabant en het aangrenzende deel van Limburg. De laatste tijd is door diverse deskundigen vastgesteld dat het verspreidingsgebied zich buiten de grenzen van Noord-Brabant bevindt, namelijk tot in Gelderland, Utrecht en in grote delen van Noord- en Midden-Limburg; daarnaast is de eikenprocessierups ook al gesignaleerd in bijvoorbeeld Zeeuws-Vlaanderen en Delft.

2.2 Komt de eikenprocessierups ook in onze buurlanden voor?

Ja, de eikenprocessierups komt ook in het noordelijk en westelijk deel van Vlaanderen voor Vlaanderen en in een aantal gebieden in Duitsland, aan de grens met Nederland. Zo komt in Kreis Kleve, ten oosten van Nijmegen en in Kreis Vierssen, ten oosten van Venlo de eikenprocessierups in groten getale voor.

2.3 Zijn er speciale gebieden aan te geven waar de eikenprocessierups zit?

De rups wordt vooral gesignaleerd in zomereiken langs lanen in steden en dorpen, erfbeplantingen op campings en op landgoederen in bosrijke omgeving. In bosgebieden zelf wordt de rups ook waargenomen, maar hier lijkt er een biologisch evenwicht te bestaan met zijn natuurlijke vijanden (de sluipwesp, sluipvlieg). Hierdoor leidt de eikenprocessierups in bosgebieden nauwelijks tot problemen.

3. Gezondheidsaspecten

3.1 Is de eikenprocessierups gevaarlijk voor mensen?

Vanaf het derde vervellingsstadium (half mei en begin juni) ontwikkelen de rupsen naast de normale witte haren ook de karakteristieke brandharen. Deze brandharen zijn een actief verdedigingsmechanisme van de rups. Het zijn juist deze brandharen die gezondheidsrisico's voor mensen met zich mee kunnen brengen. Wanneer contact met deze brandharen optreedt, kunnen gezondheidsklachten als jeuk, huiduitslag, irritatie aan de ogen of aan luchtwegen ontstaan.

3.2 Hoe kan iemand in contact komen met de brandharen?

De brandharen worden bij een ongewenste aanraking actief "afgeschoten" door de rups. Tevens kunnen de haren vanuit de nesten passief met de wind worden meegevoerd of door trillingen van verkeer vrijkomen en verder verspreid worden. Ook eenmaal met brandharen besmette kleren of een tent kan een bron van overdracht van deze haren naar mensen zijn.

3.3 In welke maanden verschijnen de brandharen van de eikenprocessierups en wanneer leveren ze overlast en hinder op voor de mens?

Wanneer de rupsen volgroeien, in de periode van half mei tot eind juni, ontwikkelen ze brandharen. Deze brandharen zijn over het gehele lijf aanwezig. De vrijkomende brandharen kunnen tot overlast in de directe omgeving leiden. In de maanden juni, juli en augustus kunnen de brandharen uit de nesten veel ongemak opleveren voor de mens.

3.4 Hoe lang blijven de brandharen actief?

Proefondervindelijk is gebleken dat de brandharen na 6 tot 8 jaar nog steeds hun karakteristieke vorm en activiteit hebben behouden. Op plaatsen waar dus in voorafgaande jaren processierupsen aanwezig waren en waar deze nu niet meer voorkomen, kunnen de brandharen echter nog geruime tijd voor ongemak zorgen.

3.5 Welke gezondheidsklachten kunnen de brandharen veroorzaken?

Na direct contact met de brandharen kan binnen 8 uur een rode pijnlijke huiduitslag met hevige jeuk ontstaan, die zich kenmerkt door bultjes, pukkeltjes of met vochtgevulde blaasjes die kunnen gaan ontsteken. Vaak ontstaan deze reacties op de onbedekte huid, maar door versleping met bijvoorbeeld zweet kan dit ook plaatsvinden op de bedekte huid.

Als er brandharen in de ogen terechtkomen, kunnen zij binnen 1 tot 4 uur een heftige reactie geven van het oogbindvlies en/of hoornvlies met zwelling, roodheid en jeuk en in sommige gevallen met ontstekingen.

Na inademing kunnen brandharen ook irritatie of ontsteking geven van het slijmvlies van de bovenste luchtwegen (neus, keel en bovenste gedeelte luchtpijp). De klachten lijken op een neusverkoudheid. Tevens kunnen mensen ook klagen over pijn in de keel en eventuele slikstoornissen, in sommige gevallen is er sprake van kortademigheid. Daarnaast kunnen er zich algemene klachten voordoen, zoals braken, duizeligheid, koorts, algehele malaise.

Tenslotte is er een aantal indirecte gevolgen merkbaar, zoals vermindering van het woon- of recreatiegenot; mensen kunnen namelijk beperkt worden in hun bewegingsvrijheid.

3.6 Zijn er risicogroepen aan te geven?

Er zijn geen duidelijke risicogroepen aan te geven. De reactie als gevolg van contact met de brandharen kan van persoon tot persoon variëren. Patiënten die reeds bekend zijn met astmatische klachten zullen, doordat zij reeds gevoelige luchtwegen hebben, waarschijnlijk eerder en sterker reageren. Mensen die beroepsmatig betrokken zijn bij het beheersen van de overlast lopen wel meer kans dat zij in contact komen met de brandharen. Hetzelfde geldt voor kinderen, die door hun speelgedrag en omdat zij dicht bij de grond zitten eerder in aanraking zullen komen met de brandharen.

3.7 Kan men als de brandharen in de ogen terechtkomen blind worden?

In zeldzame gevallen kan het gebeuren dat de brandharen, zonder aanvankelijk verschijnselen te geven, de diepere slijmvlieslagen van het oog binnendringen. Dit kan een knobbelvormige ontsteking geven. Zolang de brandhaar blijft zitten, zullen de klachten blijven bestaan. Wanneer deze brandhaar niet operatief verwijderd wordt, kan een eventuele blindheid ontstaan.

3.8 Kun je allergisch worden voor de brandharen van de eikenprocessierups?

De reacties die optreden na blootstelling aan de brandharen lijken op een allergie. Uit bloedonderzoek blijkt echter dat er geen specifieke afweerreactie plaatsvindt. De optredende verschijnselen worden daarom ook wel pseudo-allergische reacties genoemd.

3.9 Als men eenmaal met de brandharen in contact is gekomen, zijn dan bij een volgend contact met de brandharen de klachten sterker?

Uit ervaring is bekend dat bij hernieuwd contact met de brandharen of bij blootstelling die onderhouden wordt (bijvoorbeeld door het dragen van besmette kleding), dit vaak een veel sterkere reactie en klachten geeft.

4. Behandeling van klachten

4.1 Moet men naar de dokter als men klachten heeft?

In het algemeen verdwijnen de klachten binnen enkele dagen tot weken spontaan. Bij ernstige klachten is het wel verstandig contact op te nemen met de huisarts.

4.2 Zijn er medicijnen voor het tegengaan van de klachten?

Bij lichte symptomen zijn geen medicijnen nodig. Bij hevige jeuk kunnen anti-jeukmiddelen, zoals een crème op basis van kamfer of menthol verlichting geven. Deze middelen zijn gewoon bij de apotheek of drogist verkrijgbaar. Indien de lokale effecten zeer ernstig zijn kan door de huisarts overwogen worden een ontstekingsremmende zalf voor te schrijven of antihistaminica.

5. Hoe klachten te voorkomen

5.1 Wat kan men zelf doen om de klachten te verlichten?

Om verdere verspreiding van de brandharen over het lichaam te voorkomen en om de ontstekingsreactie tegen te gaan is het zeer belangrijk de huid goed te wassen en de ogen goed te spoelen met water. Direct na de blootstelling kan het zinvol zijn de huid met plakband te strippen, dit om zo alle brandharen te verwijderen.

5.2 Als kleren onder de brandharen zitten, wat moet men dan doen?

De brandharen zijn moeilijk uit de kleding te verwijderen. Om herhaalde blootstelling te voorkomen is dit verwijderen van de haren uit de kleding echter wel noodzakelijk. De kleding dient daarom zeer grondig met water en zeep gereinigd te worden, zeker wanneer men weet dat men in een belast gebied is geweest en men overlast van de brandharen heeft ondervonden.

6. Gedragsadviezen

6.1 Moet ik verhuizen als in mijn omgeving de eikenbomen besmet zijn met de eikenprocessierups?

U hoeft niet te verhuizen indien de eikenprocessierups in uw woonomgeving voorkomt. U dient met name in de periode half mei tot eind september wel rekening te houden met de risico's die de brandharen met zich meebrengen. Speciale aandacht moet uitgaan naar nesten of besmette bomen in de nabijheid van ramen in de woning. Men moet proberen te voorkomen dat brandharen of nesten de woning binnenwaaien.

6.2 Kan ik blijven kamperen in besmet gebied?

U kunt blijven kamperen, maar dient wel rekening te houden met de risico's. Plaats uw tent niet direct onder bomen, waarin de eikenprocessierups aanwezig is. De kans is anders groot dat uw tent besmet raakt. Stel uzelf eventueel vooraf op de hoogte van de actuele situatie door contact op te nemen met de beheerder of de gemeente.

6.3 Kan ik naar het bos gaan in een besmet gebied?

Zorg bij een bezoek aan een gebied waar de rups voorkomt voor een goed bedekking van de hals, armen en benen en ga ook niet op de grond zitten.

6.4 Kan ik de was buiten hangen in een besmet gebied?

Dit is niet verstandig, de kans is aanwezig dat uw was besmet raakt met brandharen.

6.5 Kan ik buiten geteelde groenten in een besmet gebied eten?

Wanneer u de groenten voorzichtig oogst en vervolgens goed wast, hoeft het eten van groenten uit besmet gebied geen probleem op te leveren. Een probleem kan wel bestaan indien moestuinen gelegen zijn direct onder of in de onmiddellijke nabijheid van eikenbomen, die besmet zijn met de eikenprocessierups. Hoewel het consumeren dan niet direct een probleem hoeft op te leveren, kan het oogsten wel een probleem opleveren, omdat de gewassen besmet kunnen zijn met brandharen.

6.6 Kan ik onder eikenbomen met de eikenprocessierups fietsen of picknicken?

U dient rekening te houden met de risico's. Zorg minimaal voor een bedekking van armen, hals en benen. Ga daarnaast niet direct op de grond of in de berm zitten, maak in ieder geval gebruik van kleden. Het is verstandig uzelf op de hoogte te stellen van de situatie. Kies, indien noodzakelijk en mogelijk, een alternatieve route of locatie.

6.7 Kan ik hooi dat onder of in de buurt van besmette eikenbomen lag nog gebruiken?

Bij weilanden die direct grenzen aan lanen met besmette eikenbomen (binnen 5-10 meter), moet voorzichtig omgegaan worden met het hooi dat hier vanaf komt. In dit hooi kunnen nog de nodige brandharen zitten en het dient dan ook gescheiden te worden van de rest van het hooi.

7. Risico's voor dieren

7.1 Lopen dieren ook risico's?

Honden lopen met name risico's wanneer zij in de bermen aan nesten snuffelen of deze in hun bek nemen. Houd uw hond dus goed in de gaten en/of aangelijnd. Ook voor koeien en paarden geldt dat voorkomen moet worden dat zij aan de nesten kunnen zitten of deze in hun bek kunnen nemen. Paarden lijken gevoeliger voor de eikenprocessierups dan andere dieren. Daarnaast kunnen klachten optreden als bijvoorbeeld vee graast onder aangetaste eikenbomen of als gras afkomstig uit de directe nabijheid van aangetaste eiken als veevoer wordt gebruikt.

8. Bestrijdingsmethoden

8.1 Wat doet de overheid aan het probleem?

Op plaatsen waar veel ongemak verwacht wordt/is, probeert men (vroegtijdig) op milieuvriendelijke wijze de plaag te bestrijden. Afhankelijk of de bomen van gemeente, provincie of rijkswaterstaat zijn, is een van genoemde partijen verantwoordelijk voor het beheersen en bestrijden van de problematiek.

8.2 Hoe wordt het probleem aangepakt?

Bij de aanwezigheid van de eikenprocessierups kan op verschillende manieren worden gehandeld: niets doen, waarschuwen, gebieden afsluiten, rupsen wegbranden of wegzuigen en bestrijding met biologische middelen (chemische bestrijding wordt afgeraden vanwege de ecologische gevolgen). De keuze voor de bestrijdingsmethodiek

hangt af van de mate van aanwezigheid van mensen, de omvang en ernst van de plaag, de hoogte van de te bestrijden bomen en de aanwezigheid van beschermde vlinders.

In 2005 is door een aantal deskundigen een leidraad beheersing eikenprocessierups opgesteld waarin de verschillende aspecten die een rol kunnen spelen bij de keuze voor de bestrijdingsmethodiek worden behandeld. (zie "waar informatie te verkrijgen" om deze leidraad op te vragen/downloaden)

Belangrijk is dat degene die de rupsen beroepsmatig bestrijden zich zelf wel goed beschermen tegen direct contact met de brandharen door adequate persoonlijke beschermingsmiddelen te gebruiken. Hiermee wordt bijv. bedoeld rubberen handschoenen, laarzen, een overall die bij de onderarmen en enkels is af te sluiten, een volgelaatsmasker.

9. Hoe als particulier te handelen

9.1 Wat kan ik zelf doen om ongemak te voorkomen?

Probeer direct contact met de rupsen, (oude) brandharen en spinselnesten zoveel mogelijk te vermijden. Bedek hals, armen en benen en ga niet in de berm zitten. Probeer kinderen te attenderen op het gevaar van de rups. Indien een andere route genomen kan worden, waar geen met door rupsen besmette eikenbomen staan, dan verdient dit de voorkeur.

9.2 Wat kan ik zelf doen als eikenbomen in mijn tuin besmet zijn met de eikenprocessierups?

Bent u eigenaar van de boom, dan bent u in principe zelf verantwoordelijk voor de bestrijding. Het zelf bestrijden van de rupsen door particulieren wordt echter, zeker wanneer het ondeskundig gebeurt, sterk **afgeraden**. Geadviseerd wordt om contact op te nemen met uw gemeente en hen (tegen een vergoeding) te verzoeken de rupsen in uw tuin te bestrijden. Mocht de gemeente hier niet aan mee willen werken, dan kunt u zelf een loonwerkerbedrijf inschakelen. Mogelijk kan de gemeente u helpen aan adressen.

Indien u de nesten er toch zelf uit wilt halen, is het gebruik van goede persoonlijke beschermingsmiddelen een absoluut vereiste. Dit betekent het dragen van een goed sluitende overall, een stofmasker en -bril, handschoenen en laarzen. Tevens moet u gebruik maken van goede ladders, omdat de rupsen en nesten vaak hoog in de bomen zitten.

10. Wettelijke verplichtingen ten aanzien van bestrijding

10.1 Wie is verantwoordelijk voor de bestrijding van de eikenprocessierups?

De eigenaar van de boom is zelf verantwoordelijk voor bestrijding. De bestrijding is echter geen verplichting. Het wordt wel aangeraden om op plaatsen waar overlast te verwachten valt aan bestrijding te doen dan wel hiervoor te waarschuwen.

10.2 Zijn er beschermde diersoorten waarmee rekening moet worden gehouden bij de bestrijding?

Bij bestrijding met een biologisch middel worden ook andere vlindersoorten bestreden. Alle beheerders zijn wettelijk verplicht om te voorkomen dat beschermde soorten schade ondervinden van de uitgevoerde bestrijding. Op de website van De Vlinderstichting en

sommige provincies worden verspreidingskaarten van beschermde vlinders ter beschikking gesteld (zie www.vlinderstichting.nl/eikenprocessierups) .

10.3 Is de gemeente aansprakelijk te stellen voor de overlast die wordt ondervonden als gevolg van de eikenprocessierups?

In principe is de gemeente niet aansprakelijk te stellen voor schade en/of overlast die de eikenprocessierups oplevert of kan opleveren voor de omgeving. Hoewel er wel sprake is van een zorgplicht, kan een gemeente niet zonder meer verplicht worden handelend op te treden. Wel kan van de gemeente in dit kader gevraagd worden er zorg voor te dragen dat indien sprake is van een voorzienbare situatie, de burger adequaat wordt voorgelicht en dat daar waar een situatie in de openbare ruimte tot voorzienbare problemen leidt preventieve maatregelen worden genomen. Welke maatregelen dat zijn kan de gemeente zelf beslissen. Bij openbare wegen rust de risicoaansprakelijkheid op het overheidslichaam, in dit geval de gemeente, dat moet zorgen, dat de weg in goede staat verkeert.

10.4 Is de provincie aansprakelijk te stellen voor de overlast die wordt ondervonden als gevolg van de eikenprocessierups?

In principe is de provincie niet aansprakelijk te stellen voor schade en/of overlast die de eikenprocessierups oplevert of kan opleveren voor de omgeving. Hoewel er wel sprake is van een zorgplicht, kan een provincie niet zonder meer verplicht worden handelend op te treden. Bij openbare wegen rust de risicoaansprakelijkheid op het overheidslichaam, in dit geval de provincie, dat moet zorgen, dat de weg in goede staat verkeert.

10.5 Is een gemeente of provincie verplicht de overlast van de eikenprocessierups 'afkomstig' van bomen op particulier terrein te bestrijden?

Nee, op geen enkele wijze kan de overheid verplicht worden om de bestrijding op particulier terrein ter hand te nemen. In principe is elke eigenaar van een perceel zelf verantwoordelijk voor de aanpak van de bestrijding van de overlast.

11. Waar informatie te verkrijgen

11.1 Waar kan ik terecht voor meer informatie?

Bij gezondheidsspecifieke vragen kunt u contact opnemen met uw lokale GGD. Kijk in het telefoonboek of op www.ggd.nl voor de gegevens van de desbetreffende GGD.

Voor nadere informatie over bestrijding en aanpak van overlast kunt u terecht bij uw gemeente.

De brochure 'leidraad beheersing eikenprocessierups' met daarin informatie over verschillende bestrijdingsmethoden kunt u opvragen bij het Bureau Medische Milieukunde GGD'en Brabant/Zeeland: 076-5282238. Daarnaast treft u op de volgende sites meer informatiemateriaal over de bestrijding:

www.brabant.nl/eikenprocessierups

www.gelderland.nl/mkic

www.vlinderstichting.nl/eikenprocessierups

Meer informatie over de toepassing van de verschillende bestrijdingsmethodieken kunt u vinden bij de Plantenziektenkundige Dienst te Wageningen, telefoonnummer 0317-496822.

Auteurs:

Drs. H.W.A. Jans, arts/medisch milieukundige, Bureau MMK GGD'en Brabant/Zeeland

Drs. K. Seinhorst, Milieugezondheidkundige, GGD Hart voor Brabant

Datum:

April 2005